Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03

**Artykuły**

Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 3, 2016
DOI: 10.17951/sil.2016.25.3.783

Magdalena Pyter
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
magalena.pyter@kul.pl

# Prawne zasady kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w okresie II RP. Zagadnienia wybrane

## *Legal Principles of Elementary School Teachers Training During the Second Polish Republic. Selected Issues*

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu przedstawienie zagadnień odnoszących się do kształcenia nauczycieli w okresie międzywojennym. W tekście zaprezentowano główne jego formy. Istotną niedogodnością okazał się niemal zupełny brak współczesnej literatury prawniczej poruszającej problematykę prawa oświatowego w przedmiotowym okresie. W tym kontekście wydaje się, że dzieje szkolnictwa polskiego tym bardziej zasługują na kompleksowe zbadanie. Niniejsze opracowanie może stanowić wstęp do tego typu opracowań.

**Słowa kluczowe:** prawo oświatowe; nauczyciele; okres dwudziestolecia międzywojennego

## WPROWADZENIE

W poszczególnych dzielnicach kraju w okresie zaborów funkcjonowały różne formy i przepisy odnoszące się do przygotowania kadry nauczycielskiej. W początkowym okresie odzyskania niepodległości – zanim problematyka ta została unormowana ogólnokrajowymi przepisami – formy te były realizowane według przepisów i zwyczajów państw zaborczych[1]. Zagadnienie unifikacji ustawodawstwa związanego z kształceniem nauczycieli wydawało się kluczowe z punktu

[1] Co do szczegółów zob. S.I. Możdżeń, *Historia wychowania 1795–1918*, Sandomierz 2006, s. 140–194.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



widzenia interesu odrodzonego państwa[2]. Warto wspomnieć, że odzyskanie przez Polskę niepodległego bytu zaowocowało w zakresie oświaty rozwojem nowych działów szkolnictwa i profesjonalizacją już istniejących[3]. W tej sytuacji system oświaty potrzebował wykwalifikowanych nauczycieli. Założeniem było też kształcenie nauczycieli na coraz wyższym poziomie. Zaczęto więc przykładać znaczenie do jakości kształcenia, wiedzy merytorycznej i przygotowania pedagogicznego. W ten sposób władze niewątpliwie chciały realizować cele utylitarne odrodzonego państwa. Uznawano bowiem, że jedynie systematyczna edukacja dzieci i młodzieży, prowadzona przez wykwalifikowaną kadrę, może zagwarantować wykształcenie nowego pokolenia ludzi, co w rzeczywistości odrodzonego kraju wydawało się bezsprzecznie niezbędne. Trzeba jednak zwrócić uwagę na obiektywne trudności pojawiające się na płaszczyźnie odrodzonej państwowości polskiej. Szczupły potencjał gospodarczy nie dawał jeszcze gwarancji zaspokojenia wszystkich potrzeb w zakresie oświaty. Wiele szkół – zwłaszcza w początkowym okresie II RP – działało w warunkach nieodpowiadających elementarnym zasadom dydaktyki[4].

Wypada także wspomnieć o pewnego rodzaju niechęci do kształcenia ze strony kandydatów na nauczycieli oraz samych nauczycieli. Wpływ na taki stan rzeczy miało pogorszenie się warunków materialnych, odczuwane przez społeczność nauczycielską. Rosnące trudności aprowizacyjne i mieszkaniowe nie sprzyjały wykonywaniu zawodu w sposób optymalny i zadowalający. Dawały się odczuć braki tak elementarnych produktów, jak opał czy odzież. Na warunki pracy nauczycieli wpływ miał także niedostateczny stan bazy materialnej szkół, brak sprzętów i pomocy naukowych. Coraz donioślej dawała o sobie znać słaba frekwencja uczniów spowodowana nie tylko kłopotami szkolnictwa, ale przede wszystkim trudną sytuacją materialną społeczeństwa i niskim poziomem świadomości potrzeby nauczania dzieci. W tej sytuacji zdarzały się przypadki rezygnacji nauczycieli z wykonywania zawodu[5]. Położenie nacisku na kształcenie nauczycieli miało niwelować te niedogodności.

---

[2] Wypada zaznaczyć, że pod koniec 1917 r. na terenie pięciu województw centralnych pracowało w publicznych szkołach powszechnych 9448 nauczycieli. Dziesięć lat później (w roku 1927/28) liczba ta wzrosła do 27 290. Stan ten pokazuje, jakie było zapotrzebowanie w zakresie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych. W pozostałych województwach szkolnictwo było jeszcze bardziej zaniedbane, co dodatkowo uzasadniało kształcenie nauczycieli. Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], MWRiOP, sygn. 161, s. 102.

[3] Por. *idem*, *Historia wychowania 1918–1945*, Sandomierz 2006, s. 91.

[4] Por. F. Szafrański, *Przygotowanie zawodowe nauczycieli w czasach II Rzeczypospolitej w świetle ustaw i dekretów oraz aktów normatywnych Min. WRiOP*, Wrocław 1980, s. 40.

[5] E. Juśko, *Charakterystyka kadry pedagogicznej pracującej w szkołach powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918–1939*, „Teka Kom. Hist. Oddziału Lubelskiego PAN" 2005, nr 2, s. 100.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



Niniejszy tekst ma na celu przedstawienie prawnych zasad kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w okresie II RP. Zaprezentowano główne, z punktu widzenia liczebności nauczycieli, formy ich kształcenia. Istotną niedogodnością okazał się niemal zupełny brak współczesnej literatury prawniczej poruszającej problematykę prawa oświatowego w przedmiotowym okresie. W tym kontekście wydaje się, że dzieje szkolnictwa polskiego tym bardziej zasługują na kompleksowe zbadanie. Artykuł może stanowić wstęp do tego typu opracowań.

## SEMINARIA NAUCZYCIELSKIE I PREPARANDY

Tradycja kształcenia nauczycieli przez państwo polskie sięga czasów Komisji Edukacji Narodowej, która z powodu braku kadr do nauczania w szkołach parafialnych zapoczątkowała organizowanie państwowych seminariów nauczycielskich, przyjmujących uczniów na podstawie egzaminów wstępnych[6].

W okresie międzywojennym podstawową formą kształcenia nauczycieli stały się seminaria nauczycielskie[7]. Początkowo przyjmowano do nich kandydatów mających ukończoną 7-letnią szkołą powszechną. Organizację i zasady kształcenia jednolite dla całego kraju wprowadził dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim z dnia 7 lutego 1919 r.[8] Zgodnie z nim na nowo określono wymagania stawiane kandydatom do zawodu nauczycielskiego, które upoważniały do podejmowania przez nich zatrudnienia w szkołach powszechnych.

Okres nauki trwał 5 lat. Dwa ostatnie lata miały charakter praktyczny. Nauka była skoncentrowana na przygotowaniu do zawodu, co w konsekwencji nadawało seminariom nauczycielskim charakter średniej szkoły zawodowej i nie dawało możliwości wstępowania na uczelnie akademickie[9]. W celu przyuczenia do zawodu każde seminarium posiadało szkołę wzorcową do ćwiczeń, ogrody do

[6] Por. S. Litak, *Edukacja początkowa w polskich szkołach w XIII–XVIII w.*, Lublin 2010, s. 139–140. Trzeba zaznaczyć, że w praktyce seminaria nauczycielskie działały – choć niejednokrotnie na zasadach odmiennych od siebie – do momentu odzyskania niepodległości, stając się w odrodzonej Polsce podstawową formą kształcenia nauczycieli szkół powszechnych. I tak np. w Królestwie Kongresowym, na mocy ustawy z maja 1862 r., zakładano powiatowe szkoły pedagogiczne kształcące nauczycieli szkół elementarnych, z których od 1866 r. tworzono kursy pedagogiczne, zaś od 1872 r. przekształcano je na 3-letnie seminaria nauczycielskie. W Prusach kształcenie nauczycieli odbywało się w 3-letnich seminariach nauczycielskich, do których absolwenci szkoły ludowej mogli się dostać po ukończeniu 2-letnich lub 3-letnich preparand, stanowiących wstępny etap edukacji seminaryjnej.

[7] Por. A.M. Żukowska, *O kształceniu, dokształcaniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli rysunku szkół ogólnokształcących w II Rzeczypospolitej*, „Annales UMCS. Sectio L" 2003, Vol. 1, s. 228. W roku 1918/19 na terytorium Państwa Polskiego działało 95 seminariów nauczycielskich. AAN, MWRiOP, sygn. 161, s. 102.

[8] Dz.U. z 1919 r., nr 14, poz. 185, dalej jako: dekret o kształceniu.

[9] Art. 6 dekretu o kształceniu.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



ćwiczeń z zakresu pszczelarstwa czy ogrodnictwa oraz boiska do gier zespołowych. Przy seminariach mogły być organizowane kursy zawodowe w celu kształcenia nauczycieli w jakimś specjalnym, określonym kierunku, uwzględniającym potrzeby szkół powszechnych[10].

Przywoływany dekret przewidywał dwie grupy przedmiotów: obowiązkowe[11] i nadobowiązkowe[12]. W kwestii szczegółowych postanowień, dotyczących między innymi programu, problematyka ta miała zostać przedstawiona na podstawie osobnego zarządzenia Ministra WRiOP[13]. Nadzór pedagogiczny nad seminariami nauczycielskimi sprawował wspomniany minister, przy czym do jego kompetencji należało także określenie wytycznych co do zakresu działania dyrekcji tego typu placówek oraz wskazanie szczegółowych zasad rekrutacji[14].

Kierownikiem seminarium był jego dyrektor, a organem zarządu o charakterze kolegialnym – rada pedagogiczna[15]. W jej skład wchodzili nauczyciele uczący przedmiotów teoretycznych, a także nauczyciele seminaryjni, nauczyciele ćwiczeń, kursów specjalnych oraz ogrodnik, pszczelarz, nauczyciele robót ręcznych

[10] Art. 2 i 3 dekretu o kształceniu. Dodatkowo do seminarium nauczycielskiego przynależał ogród do celów nauki przyrody oraz boisko do gier i ćwiczeń.

[11] Religia, język polski, literatura, języki obce, historia, nauka o Polsce współczesnej wraz z nauką obywatelstwa, geografia z geologią i kosmografia, matematyka z kreśleniem, fizyka, chemia z mineralogią, biologia (botanika, zoologia oraz anatomia i fizjologia z wiadomościami z antropologii), higiena ogólna i szkolna, ogrodnictwo i pszczelnictwo, rysunki, muzyka, śpiew, ćwiczenia cielesne z grami i zabawami ruchowymi, roboty ręczne, kaligrafia, psychologia, logika, pedagogika (dydaktyka, historia pedagogiki, organizacja szkolnictwa i ustawodawstwo szkolne, metodyka specjalna, hospitacje i ćwiczenia praktyczne). Nauka robót ręcznych obejmowała w seminarium żeńskim: modelowanie, kartoniarstwo, szycie i gotowanie, zaś w męskim: modelowanie, kartoniarstwo i slöjd drzewny (art. 9 dekretu o kształceniu). Nauka wspomnianych przedmiotów miała na celu osobowy rozwój słuchacza seminarium i przygotowanie do wykonywania zawodu pedagoga. Por. S.I. Możdżeń, *Historia wychowania 1918–1945*, Sandomierz 2006, s. 93.

[12] Przedmioty takie mogły być wprowadzone na podstawie zezwolenia Ministra WRiOP. Zob. art. 10 dekretu o kształceniu.

[13] W publikacji K. Śliwak *Kształcenie i praca nauczycieli w szkołach polskich oraz mniejszościowych na Górnym Śląsku w latach trzydziestych XX w.* („Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 2014, nr 93, s. 86) widnieje teza, zgodnie z którą „szczegółowy tok nauki w seminariach został określony na podstawie programu nauki z roku 1921". Odnoszący się do tego zdania przypis 8 dookreśla: Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich (Dz.Urz. MWRiOP 1921, nr 22, poz. 232). *De facto* wskazany dziennik urzędowy pod przywołanym rocznikiem, numerem i pozycją zawiera jednak tylko Okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Dyrekcji Państwowych i prywatnych Seminariów nauczycielskich na terenie b. Królestwa Kongresowego i Obwodu Białostockiego w sprawie „Programu nauki w Państwowych Seminariach nauczycielskich". Krótka treść okólnika stanowi jedynie odezwę do nauczycieli w sprawie stosowania się do programu. Sam program zaś został wydany przez MWRiOP w formie obszernej publikacji, a nie aktu prawnego. Por. *Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich*, Warszawa 1921.

[14] Art. 16 dekretu o kształceniu.

[15] Art. 8 dekretu o kształceniu.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



i sekretarka[16]. Poza kształceniem w poszczególnych dziedzinach nauki, w seminarium kładziono nacisk na kształcenie praktyczne, przygotowujące przyszłych nauczycieli do opanowania sztuki rysunku, robót ręcznych, śpiewu, muzyki, ćwiczeń fizycznych i gier zespołowych[17].

Kolejnym organem kolegialnym obligatoryjnie działającym w ramach poszczególnych seminariów nauczycielskich były rady opiekuńcze. Skład każdej z nich tworzyły trzy osoby powołane na okres kolejnych 3 lat przez Ministra WRiOP. Powołanie ich następowało na wniosek właściwej rady szkolnej okręgowej. Dodatkowo w skład rady opiekuńczej wchodził dyrektor seminarium i nauczyciel wybierany przez radę pedagogiczną na okres 3 lat. Do zadań rady należał nadzór nad majątkiem seminarium, zabezpieczenie bytu placówki oraz opieka nad uczniami przebywającymi poza siedzibą seminarium[18].

Warunkiem przyjęcia do seminarium był wiek kandydata pomiędzy 14. a 20. rokiem życia[19]. Dekret określał wykształcenie, które uprawniało kandydata do ubiegania się o przyjęcie do seminarium. Powinien on posiadać kwalifikacje odpowiadające wykształceniu w szkole powszechnej[20]. Młodzieży niezamożnej gwarantowano pomoc materialną w formie stypendiów i miejsca do zamieszkania w internacie. Uczeń, który pobierał świadczenie stypendialne, był jednocześnie zobowiązany do tego, żeby po zakończeniu nauki odpracować je przez taki okres, przez jaki pobierał to świadczenie. W przypadku odejścia z seminarium w trakcie nauki, słuchacz pobierający stypendium był zobowiązany do jego zwrotu w części pobranej[21].

Do wyższej klasy seminarium (tj. do czwartej) mogła być przyjmowana młodzież po ukończeniu 19. roku życia, legitymująca się określonym stopniem wykształcenia ogólnokształcącego. Nie można było przyjmować uczniów do ostatniej klasy, ponieważ przepisy zakładały co najmniej 2-letni pobyt w tego typu zakładzie. Dopiero taki okres nauki dawał uprawnienia do dopuszczenia do egzaminu końcowego[22]. Po ukończeniu nauki kandydat do zawodu nauczycielskiego składał egzamin końcowy ze wszystkich przedmiotów obowiązkowych objętych programem nauczania[23]. Pomyślne złożenie egzaminu skutkowało uzyskaniem świadectwa, na podstawie którego nauczyciel mógł objąć posadę na okres 2 lat w szkole publicznej. Po wspomnianym okresie, będącym swojego rodzaju stażem, miał obowiązek przystąpienia do kolejnej partii egzaminów. Ich przedmiotem

[16] Art. 15 i 16 dekretu o kształceniu.
[17] F. Szafrański, *op. cit.*, s. 19.
[18] Art. 18 dekretu o kształceniu.
[19] O możliwości przyjęcia ucznia w wieku powyżej 20. roku życia decydował Minister WRiOP. Zob. art. 19 dekretu o kształceniu.
[20] Art. 20 dekretu o kształceniu.
[21] Art. 21 dekretu o kształceniu.
[22] Por. art. 24 dekretu o kształceniu.
[23] Art. 23 dekretu o kształceniu.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



była organizacja szkolnictwa i ustawodawstwo szkolne oraz jeden dowolnie wybrany przedmiot z zakresu pedagogiki i jeden przedmiot wybrany na podstawie samodzielnej nauki. Pomyślne złożenie drugiego egzaminu dawało uprawnienie do ubiegania się o stałą posadę nauczyciela w szkołach publicznych[24]. Dekret dopuszczał możliwość organizowania egzaminów eksternistycznych ze wszystkich przedmiotów objętych programem seminarium.

Problematyka uczęszczania do seminariów nauczycielskich została usystematyzowana w 1926 r. za sprawą nowego regulaminu[25]. Zgodnie z nim seminaria nauczycielskie nadal pozostały głównymi zakładami kształcenia nauczycieli, przy czym na kurs przyjmowano młodzież mającą co najmniej 14 lat, po zdaniu egzaminów wstępnych w zakresie programu 7-letniej szkoły powszechnej. Absolwenci siedmioklasowych szkół powszechnych, preparand albo trzech klas szkół średnich ogólnokształcących państwowych lub prywatnych o uprawnieniach szkół państwowych, zdawali egzamin wstępny ograniczony do sprawdzenia wiadomości wyłącznie z języka polskiego i matematyki. W związku z tym, że nauka w seminarium trwała przeciętnie 5 lat, kandydat na nauczyciela musiał kształcić się w sumie 12 lat. Trzeba zatem zaznaczyć, że rodzime rozwiązania o kilka lat przedłużały okres nauki w stosunku do kształcenia mającego miejsce na terenach zaborczych[26].

Nowo wydany *Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich*[27] precyzował, że seminarium pozostało nadal szkołą zawodową, przygotowującą młodzież do zawodu nauczycielskiego, ale najważniejszą kwalifikacją zawodową nauczyciela powinno być dobre wychowanie i wykształcenie ogólne. Seminarium miało dać uczniowi takie umiejętności, jakie dają pełną dojrzałość umysłową. Słuchacz miał też otrzymać takie wykształcenie zawodowe, które było niezbędne do profesjonalnego rozpoczęcia pracy zawodowej. Miało ono także być punktem wyjścia do dalszego zdobywania kwalifikacji[28]. W porównaniu zatem choćby z zaborczym systemem kształcenia nauczycieli szkół początkowych, zwłaszcza w Królestwie Polskim, organizacja seminariów nauczycielskich stanowiła znaczny postęp w przygotowaniu ogólnym i zawodowym przyszłych nauczycieli[29].

[24] Art. 26 i 27 dekretu o kształceniu.

[25] Regulamin przyjmowania uczniów do państwowych seminariów nauczycielskich (Dz.Urz. Min. WRiOP z 1926 r., nr 10, poz. 234).

[26] M. Dzierzbicka, *Zagadnienie nauczycielskie w naszym szkolnictwie powszechnym*, „Oświata i Wychowanie" 1929, R. I, nr 1, s. 32.

[27] Warszawa 1926, s. 5 (wydanie książkowe).

[28] Por. *ibidem*, s. 3–4, 6.

[29] W. Grabowska, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932–1939*, Wrocław 1976, s. 19.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



Seminaria nauczycielskie istniały realnie do przełomu lat 30. XX w.[30] W końcowej fazie lat 20. zmodernizowano po raz kolejny zasady organizacji tego typu placówek[31]. Wytyczne przewidywały w trzech pierwszych latach przedmioty ogólnokształcące, głównie przyrodniczo-matematyczne i artystyczno-techniczne[32]. W ostatnich dwóch latach środek ciężkości pracy przesuwał się w kierunku zagadnień społeczno-wychowawczych. Co do praktycznego wykształcenia, uczniowie seminarium zdobywali je w szkole ćwiczeń, która działała przy poszczególnych seminariach i posiadała własną grupę nauczycieli. Zgodnie z dyrektywą jednym z podstawowych zadań szkoły powinno być wychowanie młodego pokolenia na zdrowych fizycznie i moralnie oraz uspołecznionych, twórczych państwowo obywateli[33].

Mając na uwadze strukturę seminarium nauczycielskiego, należy podkreślić, że taki model bywał krytykowany przez środowisko nauczycielskie. Podkreślano, że uczeń, który w wieku 14 lat musi zdecydować się na wybór zawodu, nie jest w stanie – z racji niepełnego rozwoju psychologicznego – podjąć świadomej decyzji. Jeśli ktoś po ukończeniu seminarium uznałby, że dokonał błędnego wyboru zawodu, miałby problemy z przekwalifikowaniem się. Najsłabszą stroną seminarium – na co niejednokrotnie zwracano uwagę – była konieczność prowadzenia nauki przedmiotów pedagogicznych w takim wieku rozwojowym ucznia, w którym nie wykazywał on jeszcze zainteresowania tego typu problematyką[34].

Kolejnymi instytucjami kształcącymi przyszłych nauczycieli były preparandy[35]. Były to zakłady naukowe 2-letnie, koedukacyjne, przeznaczone dla dzieci od 12. do 15. roku życia, przy czym musiały one mieć ukończoną co najmniej 4-oddziałową szkołę powszechną. Absolwenci preparand mogli podjąć naukę w seminariach nauczycielskich. W czasie funkcjonowania wspomnianych placówek

[30] Stopniowej likwidacji podlegały w związku z wejściem w życie z dniem 1 lipca 1932 r. ustawy o ustroju szkolnictwa (Dz.U. z 1932 r., nr 38, poz. 389). Wszystkie pierwsze kursy państwowych seminariów nauczycielskich miały przestać istnieć z dniem 31 sierpnia 1932 r. na mocy art. 54 ust. 3 tej ustawy. Faktycznie ostatni absolwenci, repetujący rok lub dwa, opuścili seminaria w roku szkolnym 1936/1937.

[31] Okólnik Ministerstwa WRiOP w sprawie regulaminu pracy wychowawczej w szkołach średnich ogólnokształcących, zawodowych i seminariach nauczycielskich (Dz.Urz. Min. WRiOP z 1927 r., nr 12).

[32] Religia, język polski, język obcy, historia, geografia z nauką o Polsce współczesnej, matematyka, fizyka z chemią i mineralogią, biologia, muzyka, wychowanie fizyczne (ćwiczenia cielesne), kaligrafia, rysunek i prace ręczne.

[33] S.I. Możdżeń, *Historia wychowania 1918–1945*, s. 94.

[34] Por. M. Dzierzbicka, *Zagadnienie nauczycielskie*..., nr 1, s. 34.

[35] Mimo że pod względem okresu nauki prepadandy chronologicznie występowały przed kształceniem seminaryjnym, z uwagi na pomocniczy charakter tych placówek informację o nich zamieszczono w tej części tekstu. Pod względem poziomu naukowego preparandy odpowiadały wyższym klasom szkoły powszechnej, lecz organizacyjnie jednak były zbliżone do seminariów nauczycielskich. Zob. *Preparandy nauczycielskie*, Warszawa 1922, s. 10.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



opierały się one jedynie na programie tymczasowym opracowanym przez Ministerstwo WRiOP w 1918 r. Główny nacisk położono w nim na nauczanie języka polskiego i matematyki, zaś inne przedmioty wykładano w stopniu godzinowo ograniczonym[36]. Od 1921 r. program został całkowicie dostosowany do programu szkoły powszechnej. W sytuacji powielania się programów oraz w związku ze stopniowym rozszerzaniem się sieci szkół powszechnych wyżej zorganizowanych nastąpiła stopniowa likwidacja preparand[37]. Wśród powodów odejścia od prowadzenia tego typu placówek należy wymienić także wzrost słuchaczy w seminariach nauczycielskich oraz konieczność ograniczeń budżetowych. Swoje zadanie najlepiej spełniały w latach 1917–1926, kiedy funkcjonowało kilkadziesiąt tego typu zakładów[38].

Preparandy zazwyczaj dysponowały własnymi internatami, co wynikało z faktu, że najczęściej były usytuowane na wsiach lub w niewielkich miastach. Rekrutacja odbywała się na podstawie wyniku przeprowadzonego egzaminu. Mimo że zainteresowanie formą tego typu kształcenia było duże, należy podkreślić, że po ukończeniu preparandy na ogół jedynie 1/3 absolwentów kontynuowała naukę w seminariach nauczycielskich[39].

## WYŻSZE KURSY NAUCZYCIELSKIE JAKO FORMA KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI SPECJALISTÓW

Seminaria nauczycielskie oraz preparandy w swoim założeniu miały przygotować kandydatów do wykonywania zawodu nauczyciela. Ich ukończenie dawało możliwość pracy dydaktycznej w szkołach powszechnych. Warto jednak zwrócić uwagę, że panowało powszechne przekonanie, wynikające z istniejącego stanu faktycznego, że kończący te formy nauczania nauczyciele nie byli merytorycznie przygotowani do uczenia w wyższych oddziałach szkół powszechnych. W związku z powyższym zaistniał problem, czy po ukończonym przygotowaniu do zawodu nauczyciele są gotowi do nauczania wszystkich przedmiotów w szkole po-

[36] *Ibidem*, s. 49.

[37] J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 42.

[38] *Preparandy nauczycielskie*, s. 91.

[39] *Ibidem*, s. 37. Warto jeszcze wspomnieć o jednej formie kształcenia kandydatów na nauczycieli, jaką były Państwowe Pedagogia. Miały 2-letni kurs kształcenia, zaś ich organizację określał wydany w 1928 r. statut (Dz.Urz. Min. WriOP z 1928 r., nr 8). Były to zakłady mające na celu kształcenie zawodowe kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych. Zgodnie z programem większy nacisk kładziono na nauki pedagogiczno-społeczne. Dodatkowo słuchacz musiał wybrać jeden z przedmiotów, w którym chciał się specjalizować. Metoda, jaką stosowano w procesie nauczania, polegała na równomiernym rozłożeniu treści programowych między wykłady teoretyczne a praktykę z uczniami. Absolwenci Pedagogiów, podobnie zresztą jak kursów, otrzymywali dyplomy kwalifikujące ich jako nauczycieli szkół powszechnych. Uzyskanie ich wymagało pomyślnego złożenia egzaminu. Por. M. Dzierzbicka, *Zagadnienie nauczycielskie*..., nr 1, s. 37.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



wszechnej. Coraz częściej przychylano się do stanowiska, że zwłaszcza w trzech najwyższych klasach powinni uczyć specjaliści, którzy swoje wykształcenie zdobywają w trakcie nauki odbywanej na wyższym poziomie niż w seminarium nauczycielskim[40].

Dzięki takim poglądom w 1923 r. Ministerstwo WRiOP powołało do życia Państwowe Wyższe Kursy Nauczycielskie. Początki tego typu zakładów kształcących kadrę nauczycielską sięgają zaborów[41]. Kursy stanowiły zupełnie nową formę kształcenia nauczycieli. Funkcjonowały one jako zakłady przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela w szkole powszechnej, jednocześnie dając nauczycielowi dodatkowe, szersze kwalifikacje[42]. Kursy nauczycielskie zostały zorganizowane w celu pogłębienia naukowego i zawodowego wykształcenia nauczycielstwa szkół powszechnych, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb nauczania w wyżej zorganizowanych szkołach powszechnych[43]. Na kursy przyjmowano osoby, które posiadały świadectwo dojrzałości państwowej szkoły średniej ogólnokształcącej lub prywatnej, posiadającej uprawnienia szkół publicznych, która dawała kwalifikacje zawodowe do nauczania w tych szkołach, i co najmniej 3-letnią nieprzerwaną pracę nauczycielską[44]. Kandydatem na kursy mogła być również osoba, która posiadała świadectwo ukończenia szkoły zawodowej i otrzymała zezwolenie od Ministra WRiOP[45].

---

[40] Por. *eadem*, *Zagadnienie nauczycielskie w naszym szkolnictwie powszechnym*, „Oświata i Wychowanie" 1929, R. I, nr 2, s. 120.

[41] Co do szczegółów zob. A. Boguszewska, *Wyższe Kursy Nauczycielskie dla nauczycieli rysunku w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Annales UMCS. Sectio L" 2007, Vol. 5, s. 9. Na temat programu Wyższych Kursów Nauczycielskich w czasach zaborów zob. J. Kulpa, *op. cit*., s. 111–113.

[42] F. Śliwiński, *Organizacja szkolnictwa w Polsce współczesnej*, Lwów – Warszawa 1932, s. 180.

[43] *Wyższe kursy nauczycielskie. Zakres wymagań przy egzaminach wstępnych i eksternów*, Lwów 1937, s. 8.

[44] Zgodnie z art. 8 ustawy z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli (Dz.U., nr 92, poz. 530) nauczycielem stałym był nauczyciel spełniający łącznie następujące warunki: posiadał 3 lata nieprzerwanej pracy nauczycielskiej, posiadał przepisane dla ustalenia kwalifikacje zawodowe dla danej kategorii szkół, w czasie służby wykazał się zadowalającą pracą nauczycielską. Szerzej na ten temat zob. *Prawo nauczyciela polskiego. Zbiór przepisów normujących stosunki służbowe nauczycieli szkół państwowych i publicznych ze szczególnym uwzględnieniem postanowień ustawy o stosunkach służbowych nauczycieli*, zest. J. Stypiński, J. Marszałek, Warszawa 1929, s. 15–18.

[45] § 7 Statutu i Regulaminu Państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich (zarządzenie Ministra WRiOP z dnia 1 lipca 1928 r., nr 1, 5341/28 o organizacji państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich [Dz.Urz. Min., nr 9, poz. 153] zmienione zarządzeniem Ministra WRiOP z dnia 28 listopada 1936 r., nr II. P. 7336/36 [Dz.Urz. Min., nr 11, poz. 220]); postanowienie Ministra WRiOP z dnia 2 lipca 1928 r., L. I. 5340/28 (Dz.Urz. Min., nr 9, poz. 154) zmienione postanowieniem Ministra WRiOP z dnia 28 listopada 1936 r., nr 2, poz. 7336/36 (Dz.Urz. Min., nr 11, poz. 221).

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



Zgodnie z przepisami kursy były przeznaczone dla wykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych. W ramach kursu realizowano przedmioty pedagogiczne i naukę o Polsce współczesnej. Dodatkowo obejmował on grupę przedmiotów: humanistyczną, fizyko-matematyczną, geograficzno-przyrodniczą, rysunku i robót ręcznych, śpiewu i wychowania fizycznego. Słuchacz miał do wyboru jedną specjalistyczną grupę przedmiotów, którą po ukończeniu kursu wykładał w szkole. Absolwenci tego typu kursów byli w pewien sposób uprzywilejowani w stosunku do niżej wykształconych nauczycieli, ponieważ mieli oni pierwszeństwo przy zatrudnieniu w publicznych szkołach powszechnych[46].

Pierwszy kurs w strukturach niepodległego państwa polskiego został zorganizowany w Warszawie w 1918 r. Jego głównym założeniem było wykształcenie kadry kierowniczej odradzającej się oświaty. Organizację i zakres działania kursów uregulował Statut i Program Państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich dopiero w 1923 r.[47] (w rzeczywistości skierowany był nie tylko do kierowników szkół). Zgodnie z nim nauka miała charakter stacjonarny i trwała rok. Dyplom ukończenia kursu przysługiwał słuchaczom, którzy uzyskali pozytywne oceny ze wszystkich przedmiotów[48].

Niewielkie zmiany w organizacji kursów wprowadzono w Statucie i Regulaminie Państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich wydanym w 1928 r.[49] Przywołany powyżej statut i regulamin przewidywał dodatkowy egzamin praktyczny uprawniający do uzyskania niezbędnych kwalifikacji dla nauczyciela publicznej szkoły powszechnej. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że co do wspomnianej kwestii przepisy organizacyjne często ulegały zmianom, wydawano też przepisy dodatkowe. Egzamin miał być przeprowadzany w szkole, w której pracował nauczyciel, wyjątkowo zaś w innej placówce. Do przeprowadzenia egzaminu praktycznego zobowiązano komisję złożoną z nauczycieli seminariów nauczycielskich. Miało to oznaczać merytoryczny, kształcący charakter egzaminu[50].

Przyjęto, że taki nowy model kształcenia nauczycieli posiadał liczne korzyści. Poza wspomnianymi wyżej, umożliwiał on bowiem nauczycielowi szkoły powszechnej dostateczne warunki przygotowania ogólnego. Dawał również możliwość stosunkowo łatwego wycofania się, o ile praktyka wykazywałaby, że ktoś nie kwalifikuje się do zawodu nauczycielskiego. Warto wspomnieć, że posiadając świadectwo szkoły średniej, można było bez większego problemu obrać inną drogę zawodową. Uznawano jednak, że taki system jest także po części wadliwy.

---

[46] M. Dzierzbicka, *Zagadnienie nauczycielskie*..., nr 2, s. 121.

[47] *Państwowy Wyższy Kurs Nauczycielski. Statut i Program*, Warszawa 1923.

[48] *Ibidem*, s. 8.

[49] Dz.Urz. Min. WRiOP z 1928 r., nr 8, poz. 134 (wydany także jako: *Państwowe Wyższe Kursy Nauczycielskie. Statut i regulamin*, wyd. 2, Warszawa 1928).

[50] F. Śliwiński, *Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych średnich ogólnokształcących i seminariów nauczycielskich*, Łódź 1929, s. 26–37.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



Wskazywano między innymi, że kandydat na nauczyciela może się zbyt słabo identyfikować z przyszłym zawodem z powodu nadmiernie marginalizowanej kwestii praktyk zawodowych. Przy założeniu, że na kursy wstępowała już młodzież ukształtowana charakterologicznie, można się było spodziewać, że trudniej jej będzie przyswajać zasady wychowawcze. Wadą kursów był ich roczny czas trwania. Z drugiej strony podkreślano, że taki zintensyfikowany czas nauki pozwoli sprawnie wykształcić nauczyciela o dość wysokich kwalifikacjach[51].

Po ukończeniu kursu każdy słuchacz był zobowiązany do złożenia egzaminu końcowego. Po pomyślnym zdaniu egzaminu absolwenci wyższych kursów nauczycielskich otrzymywali świadectwo według wzoru ustalonego przez Ministra WRiOP. Oprócz tego, że – jak zaznaczono – świadectwo potwierdzające dodatkowe wykształcenie dawało pierwszeństwo w ubieganiu się o wszelkie stanowiska w szkolnictwie powszechnym, to nauczycielom zatrudnionym w tego typu szkołach przysługiwało również prawo do pobierania odpowiedniego dodatku do uposażenia.

## PODSUMOWANIE

Wraz z odzyskaniem przez państwo polskie niepodległości rozpoczęła się unifikacja rozproszonych przez działania zaborcze systemów. Jednym z obszarów poddanych procesowi ujednolicania zasad i przepisów prawa był system oświaty. Oprócz takich systemów, jak monetarny, prawny, administracji rządowej i samorządowej, szkolnictwa wyższego czy obszar oświaty, słusznie był on postrzegany jako istotny z utylitarnego punktu widzenia. Opracowywanie nowych zasad ustrojowych wszystkich działów rodzimej oświaty było jednym z kluczowych zamierzeń rodzimej władzy, choć warto wspomnieć, że jeszcze kilka lat po odzyskaniu niepodległości oświata funkcjonowała w systemach państw zaborczych bądź mieszanych.

Zagadnieniem, które zostało poddane regulacji, była między innymi problematyka kształcenia kadry nauczycielskiej. W ciągu dwudziestolecia międzywojennego wprowadzono kilka rozwiązań, których celem miało być dokształcenie lub wykształcenie na nowo środowiska nauczycielskiego. W różnym stopniu formy te spełniały swoje zadania. Wydaje się jednak, że najbardziej optymalnymi sposobami zdobycia wykształcenia były seminaria nauczycielskie, preparandy oraz Wyższe Kursy Nauczycielskie. Łączyły one w swoich założeniach dydaktycznych szerokie spektrum przedmiotów. W celu wykształcenia specjalistycznego blokowano pokrewne przedmioty w moduły. Warto także zwrócić uwagę, że program każdego z kursów kładł szczególny nacisk na kwestie wychowawcze. W literaturze okresu II RP podkreślano bowiem, że jednym z głównych zadań

[51] Por. M. Dzierzbicka, *Zagadnienie nauczycielskie*..., nr 1, s. 36–37.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



nauczyciela jest przekazanie uczniowi – poza wiedzą – zasad wychowania i zaszczepienie w nim chęci do pracy przy odbudowie odrodzonego państwa.

## BIBLIOGRAFIA

AAN, MWRiOP, sygn. 161, s. 102.

Boguszewska A., *Wyższe Kursy Nauczycielskie dla nauczycieli rysunku w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Annales UMCS. Sectio L" 2007, Vol. 5.

Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim z dnia 7 lutego 1919 r. (Dz.U. z 1919 r., nr 14, poz. 185).

Dzierzbicka M., *Zagadnienie nauczycielskie w naszym szkolnictwie powszechnym*, „Oświata i Wychowanie" 1929, R. I, nr 1.

Dzierzbicka M., *Zagadnienie nauczycielskie w naszym szkolnictwie powszechnym*, „Oświata i Wychowanie" 1929, R. I, nr 2.

Grabowska W., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932–1939*, Wrocław 1976.

Juśko E., *Charakterystyka kadry pedagogicznej pracującej w szkołach powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918–1939*, „Teka Kom. Hist. Oddziału Lubelskiego PAN" 2005, nr 2.

Kulpa J., *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963.

Litak S., *Edukacja początkowa w polskich szkołach w XIII–XVIII w.*, Lublin 2010.

Możdżeń S.I., *Historia wychowania 1795–1918*, Sandomierz 2006.

Możdżeń S.I., *Historia wychowania 1918–1945*, Sandomierz 2006.

Okólnik Ministerstwa WRiOP w sprawie regulaminu pracy wychowawczej w szkołach średnich ogólnokształcących, zawodowych i seminariach nauczycielskich (Dz.Urz. Min. WRiOP z 1927 r., nr 12).

*Państwowe Wyższe Kursy Nauczycielskie. Statut i regulamin*, wyd. 2, Warszawa 1928.

*Państwowy Wyższy Kurs Nauczycielski. Statut i Program*, Warszawa 1923.

Postanowienie Ministra WRiOP z dnia 2 lipca 1928 r., L. I. 5340/28 (Dz.Urz. Min., nr 9, poz. 154) zmienione postanowieniem Ministra WRiOP z dnia 28 listopada 1936 r., nr 2, poz. 7336/36 (Dz.Urz. Min., nr 11, poz. 221).

*Prawo nauczyciela polskiego. Zbiór przepisów normujących stosunki służbowe nauczycieli szkół państwowych i publicznych ze szczególnym uwzględnieniem postanowień ustawy o stosunkach służbowych nauczycieli*, zest. J. Stypiński, J. Marszałek, Warszawa 1929.

*Preparandy nauczycielskie*, Warszawa 1922.

*Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich*, Warszawa 1921.

*Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich*, Warszawa 1926.

Regulamin przyjmowania uczniów do państwowych seminariów nauczycielskich (Dz.Urz. Min. WRiOP z 1926 r., nr 10, poz. 234).

Szafrański F., *Przygotowanie zawodowe nauczycieli w czasach II Rzeczypospolitej w świetle ustaw i dekretów oraz aktów normatywnych Min. WRiOP*, Wrocław 1980.

Śliwak K., *Kształcenie i praca nauczycieli w szkołach polskich oraz mniejszościowych na Górnym Śląsku w latach trzydziestych XX w.*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 2014, nr 93.

Śliwiński F., *Organizacja szkolnictwa w Polsce współczesnej*, Lwów – Warszawa 1932.

Śliwiński F., *Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych średnich ogólnokształcących i seminariów nauczycielskich*, Łódź 1929.

Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli (Dz.U., nr 92, poz. 530).

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 13:18:03



*Wyższe kursy nauczycielskie. Zakres wymagań przy egzaminach wstępnych i eksternów*, Lwów 1937.

Zarządzenie Ministra WRiOP z dnia 1 lipca 1928 r., nr 1, 5341/28 o organizacji państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich (Dz.Urz. Min., nr 9, poz. 153) zmienione zarządzeniem Ministra WRiOP z dnia 28 listopada 1936 r., nr II. P. 7336/36 (Dz.Urz. Min., nr 11, poz. 220).

Żukowska A.M., *O kształceniu, dokształcaniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli rysunku szkół ogólnokształcących w II Rzeczypospolitej*, „Annales UMCS. Sectio L" 2003, Vol. 1.

## SUMMARY

The article aims to present the issues relating to the education of teachers in the interwar period. The text presents its main forms. Lack of modern legal literature referring to the educational law in this period constituted the main inconvenience. In this context, it seems that the history of Polish education deserves even more comprehensive research. This article may be an introduction to this type of studies.

**Keywords:** educational law; teachers; interwar period